

מרכז אליאנס ללימודים איראניים

מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

BeeHive

השיח ברשתות החברתיות במזה"ת

עורכים: ד"ר הראל חורב, סמדר שאול

כרך 6 גיליון 10, נובמבר 2018

תוכן העניינים

3 התגובות ברשתות החברתיות באיראן לחידוש הסנקציות

6 תפקיד הרשתות החברתיות בעיצוב זהותן של תנועות מחאה חברתיות-כלכליות במרוקו

דבר העורכים

הדסק לחקר רשתות ע"ש דורון הלפרן שמח להגיש לכם את גיליון נובמבר של ביהייב. בראשית הגיליון נסקור את השיח הציבורי ברשתות האיראניות אודות סבב הסנקציות השני שמובילה ארצות הברית נגד הרפובליקה האסלאמית המדגיש את החשש הציבורי הגובר מהחרפת המצב החברתי-כלכלי והסתייגות ממדיניות הענישה האמריקאית; נמשיך בבחינת היחס הדו-ערכי שמציגה הממלכה המרוקאית כלפי עיקרון חופש הביטוי שתמיכה בו עשויה לספק לה דריסת רגל בקהילה האירופאית, אך עומד בניגוד להתנהלותה המסורתית. התנגשות ערכית זו מתבטאת בהתנהלות השלטונות מול תנועות מחאה חברתיות-כלכליות הפועלות כיום בהיקף נרחב ברשתות החברתיות במרוקו.

קריאה מהנה!

התגובות ברשתות החברתיות באיראן לחידוש הסנקציות

ד"ר רוז צימט

חידוש הסנקציות על איראן בראשית נובמבר עמד במוקד השיח הציבורי ברשתות החברתיות ברפובליקה האסלאמית. הגם שמרבית התגובות שיקפו הסתייגות נרחבת מהמדיניות שאימץ הממשל האמריקאי כלפי איראן, ניכר בהן חשש ציבורי מפני השפעת הסנקציות ומנגד הטלת ספק ביעילותן. מן השיח באיראן משתקפות גם עמדות מנוגדות באשר לצדקת הסנקציות וביחס לזהות האחראי להן – החל מהמשטר האיראני בכללותו בראשות המנהיג העליון ח'אמנהאי, דרך ממשלת איראן בהנהגת הנשיא רוחאני וכלה בממשל האמריקאי.

בעקבות פרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין במאי האחרון, הטיל הממשל האמריקאי בחודש אוגוסט סבב סנקציות ראשון על איראן שכלל איסור על מכירת דולרים, זהב, מתכות יקרות, מטוסים אזרחיים ומכוניות לאיראן. בראשית נובמבר הודיע הממשל האמריקאי על הטלת סבב סנקציות נוסף המתמקד ביצוא נפט ובמערכת הבנקאית האיראנית. שמונה מדינות (סין, הודו, דרום קוריאה, יפן, טיוואן, תורכיה, איטליה ויוון) הוחרגו מהסנקציות על יבוא נפט מאיראן למשך חצי שנה, אך נדרשו לצמצם את היקפו. בהודעת הממשל הובהר כי הסנקציות לא יכללו סחורות הומניטריות ובהן מזון, חקלאות, תרופות וציוד רפואי.¹ בכירי הממשל בטהראן ניסו להמעיט מחשיבות הסנקציות וטענו כי השפעתן על איראן, שכבר התמודדה בעבר עם משטר סנקציות קשה, תהיה מוגבלת.²

“לסנקציות אין כל השפעה על האזרחים. לתשומת

לב הבכירים הרחומים”, מתוך [טוויטר](#)

התגובות ברשתות החברתיות להשבת הסנקציות היו מעורבות. מחד גיסא, גולשים רבים הביעו חשש מהחרפת המצוקות הכלכליות והחברתיות מהן סובלים אזרחי איראן והטילו ספק ביכולת השלטונות באיראן להתמודד עם חידוש הסנקציות תוך שלעגו לבכירים איראנים שהצהירו כי לא תהיה להן כל השפעה (ראה תמונה). מאידך גיסא, היו שהמעיטו בחשיבותן והצביעו על מגבלות כוחו של הממשל

האמריקאי לאכוף משטר סנקציות קפדני בהעדר שיתוף פעולה בינלאומי מלא. חלק מהגולשים ציינו את החלטת הממשל להעניק לשמונה מדינות פטור מהסנקציות על יבוא נפט מאיראן ולהחריג מהסנקציות

משלוחים לאפגניסטאן מנמל צ'אבהאר שבדרום איראן כעדות לקשיים הניצבים בפני הנשיא טראמפ באכיפת הסנקציות, תוך שימוש בתיוג #USisIsolated (ארה"ב מבודדת).

102 views

تحریم بانکی فقط یک اقدام و یک خبر در mahtab.keramati
خبرگزاری‌ها نیست. تحریم بانکی یعنی مرگ کودکان سرطانی
ایران به خاطر ممنوع شدن فروش دارو.

Placing sanctions on Iranian banks is not just an act
or a story in news agencies. Sanctioning Iran means
the death of young children with cancer.

#SanctionsTargetMe

”הטלת סנקציות על בנקים איראנים אינה רק פעולה

או סיפור בסוכנויות הידיעות. הטלת סנקציות על איראן

משמעותה מותם של ילדים קטנים עם סרטן”, מתוך

פוסט שהופץ באינסטגרם

... בדומה לסנקציות שהוטלו על איראן בעבר,

שיקפו התגובות לסבב הסנקציות הנוכחי
הסתייגות ציבורית נרחבת מעצם השימוש
בהן כאמצעי להשגת יעדים פוליטיים
ולכפיית תכתיבי המערב על איראן. גולשים
רבים הדגישו כי בניגוד לטענת הממשל
האמריקאי לפיהן הסנקציות נועדו לפגוע
בראש ובראשונה במשטר האיראני, הרי
שפגיעתן הקשה מורגשת בעיקר בקרב
האזרחים הפשוטים שיכולתם להתמודד עם
הסנקציות פחותה משמעותית מזו של בכירי
המשטר ומקורביהם. הגולשים זעמו במיוחד
על טענת הממשל לפיה הסנקציות אינן
כוללות סחורות הומניטריות ולפיכך אינן
פוגעות באזרח הפשוט. בתגובות שהתפרסמו
תחת התיוגים: "SanctionsTargetMe"
(הסנקציות מכוונות נגדי) ו"تحریم_دارو"

(סנקציות על תרופות), האשימו הגולשים את הממשל האמריקאי בפגיעה מכוונת באזרחי איראן. כך לדוגמה
ציץ אחד הגולשים: "אני מרגיש את יוקר המחיה, אני ניצב בפני צרות בחיי היומיום שלי, התרופות
מצטמצמות, אני מודאג מהעתיד שלי ושל משפחתי, הסנקציות האמריקאיות מכוונות נגדי".³ גולש אחר
ציין בצנינות כי אילו היה טוויטר במהלך מלחמת העולם השנייה, היה משרד החוץ האמריקאי מציץ
שההתקפות הגרעיניות נגד הירושימה ונגסאקי אינן מכוונות נגד אזרחי יפן.⁴ מנגד, היו גולשים שהצדיקו
את טענת הממשל האמריקאי לפיה הסנקציות אינן כוללות תרופות ומזון והאשימו את המשטר האיראני
באחריות למחסור במוצרים אלה כתוצאה ממדיניות מכוונת שנועדה לגייס את תמיכת הציבור באמצעות
תעמולה שקרית.⁵

הגולשים נחלקו בדעתם ביחס לזהות הנושא באחריות למצב שנוצר בעקבות השבת הסנקציות. גולשים רבים תלו בממשל האמריקאי, ובעיקר בנשיא טראמפ, את האחריות למצבם הקשה. הם הצביעו על העוינות ההיסטורית מצד ארה"ב כלפי איראן והזכירו את עשרות הסנקציות שהוטלו על איראן מאז המהפכה האסלאמית מצד ממשלים דמוקרטיים ורפובליקנים כאחד.⁶ גולשים המזוהים כתומכי המשטר השיקו קמפיין שתקף את ארה"ב ואת ישראל, התומכת במדיניות הסנקציות של הנשיא טראמפ, תחת התייגים "מוות לארה"ב" ו"מוות לישראל". לדברי אחד הגולשים, הממשל האמריקאי פתח במלחמה פסיכולוגית נגד איראן וכי אם ינצחו האיראנים במאבק זה, יהיה בכוחם להביס את הסנקציות.⁷

מנגד, הפנו גולשים אצבע מאשימה לעבר ממשלת איראן שלראייתם אינה עושה די על מנת לספק מענה למצוקות האזרחים. בקרב גולשים המזוהים כמתנגדי המשטר, שבחלקם מתגוררים מחוץ לאיראן, נשמעו קריאות לנצל את הסנקציות להחרפת המאבק נגד המשטר על מנת להביא לקריסתו. אחד הגולשים קרא לאזרחי ארצו לצאת מאדישותם ולהימנע מגורל דומה לזה של אזרחי צפון קוריאנה, עיראק וונצואלה, שניצבו שנים ארוכות בפני משבר כלכלי וסנקציות, שלא גרמו להפלת המשטר אך הסבו סבל רב עבור האזרחים.⁸

ניכר כי תגובות הגולשים לחידוש הסנקציות שיקפו במידה רבה את עמדותיהם הפוליטיות. כך, לדוגמה, גולשים המזוהים עם תומכי הנשיא רוחאני והזרם הפרגמטי מתחו ביקורת על החלטת מועצת שומרי החוקה השמרנית להתנגד להצעת חוק של הפרלמנט האיראני (מג'לס) בנוגע להלבנת הון ולמימון טרור. הצעה זו, שהתקבלה בסמוך להטלת סבב הסנקציות השני, נועדה למלא אחר הדרישה הבינלאומית מאיראן לעמוד בתקנות המחייבות בעניין זה. לעומת זאת, מתנגדי הנשיא שבו והאשימו אותו במדיניות פייסנית שהובילה להסכם הגרעין, במסגרתו הסכימה איראן לויתורים כואבים מבלי לקבל כל תמורה. חלק מהגולשים שללו מכל וכל אפשרות לכניעה לדרישות ארה"ב. אחד מהם הזהיר כי כניעה לדרישות האמריקאיות תהפוך את איראן לחסרת אונים בפני כל מנהיג אחר בעתיד ותעודד התערבות זרה בענייניה הפנימיים. הוא ציין כי בתור סטודנט איראני הלומד באירופה ומושפע היטב מקריסת ערך המטבע האיראני, הוא חש היטב בהשפעות הסנקציות, ואף על פי כן, הוא מתנגד לכניעה, משום שאדם המאבד את כבודו אינו יכול להיחשב עוד לאדם.⁹

השבת הסנקציות מעוררת מחדש את השיח הציבורי באיראן סביב מדיניות הלחץ החיצוני על איראן, השפעותיה והאחראים להחרפת המצב הפנימי כתוצאה ממנה. שיח זה, המושפע מהשסע הפוליטי בציבור, מבטא הסתייגות ממדיניות הנתפסת כענישה קולקטיבית וכפגיעה בכבוד הלאומי מחד גיסא, ומאידיך גיסא חשש מהמחיר הכבד הכרוך בהמשך הסנקציות. מוקדם להעריך האם המשטר האיראני יצליח לנצל את

הסנקציות לגיוס תמיכה ציבורית נגד המערב, כשם שעשה בעבר במידה רבה של הצלחה, או שמא הסנקציות יגבירו את תחושת הייאוש הציבורי ויזינו את גל המחאה הפוקד את איראן בשנה האחרונה.

תפקיד הרשתות החברתיות בעיצוב זהותן של תנועות מחאה חברתיות-כלכליות במרוקו

שרה חסנאוי

סוגיית חופש הביטוי זוכה לחשיבות מיוחדת במרוקו בשל רצון הממלכה ליישם צעדים שיקרבו אותה לאירופה, יביאו לשיפור שיתוף הפעולה הכלכלי עמה ואולי אף יאפשרו את הצטרפותה לקהילה האירופית. מדיניות זו החלה בתקופת המלך הקודם חסן השני וממשיך אותה בנו, המלך הנוכחי, מוחמד השישי. לא בכדי הפך ערך זה לאחד הרעיונות המרכזיים בחוקה החדשה משנת 2011 שהתקבלה כמענה להתפתחויות "האביב הערבי" והרצון לבלום את תהפוכותיו בשערי הממלכה. תנועות מחאה חברתיות-כלכליות הפועלות כיום ברשתות החברתיות במרוקו מטיבות לנצל את חופש הביטוי שמאפשרת הפלטפורמה לקידום האינטרסים שלהן, אך בד בבד מתמודדות עם הגבלות שמטילים השלטונות בממלכה, המחדדות את הפער בין המדיניות לבין המציאות.

שיח מרכזי ברשתות החברתיות במרוקו עוסק כיום בשלוש תנועות מחאה בולטות בתחום החברתי-כלכלי. הראשונה והבולטת שביניהן היא תנועת החראק (Hirak), שאותה מובילים אנשי האמאזיגי (Amazigh), עברית: "אנשי החופש"), קבוצה אתנית בצפון אפריקה שגודלה מוערך כ- 20 מיליון בני אדם המוכרים גם כברברים (Berbers). הקהילה האמאזיגית בצפון מרוקו מונה 3 מיליון בני אדם ונחשבת לחשובה במיוחד בין הקבוצות האמאזיגיות, בין היתר בשל ההיסטוריה שלהם של התנגדות למלך חסן השני. שורשי התנגדות זו מצויים עוד בימי מלחמת ריפאן במהלכה נלחמה ספרד בשנות העשרים של המאה הקודמת נגד הכוחות הברברים הבדלניים שפעלו להשגת עצמאות בצפון מרוקו. מלחמת ריפאן סימנה את הקהילה האמאזיגית בצפון מרוקו כאופוזיציה לוחמנית והכתיבה בהמשך גם את יחסו של מלך מרוקו כלפיהם. אזור צפון מרוקו סובל מהזנחה מתמשכת ומהיעדר תשתיות באזור הריף ובעיות אלו תופסות מקום מרכזי בדרישות תנועת חראק.

על תחושות חוסר השייכות והשוליות שחשים בני אזור הריף ניתן ללמוד לדוגמה מתגובה שהעלה גולש מבני האמאזיגי כמענה לפוסט בו הואשמו בני אזור הריף בכך שאינם חשים מרוקאיים: "הריף הוצף בדם, נדחק לשוליים, נרדף ונדחק הצידה בידי המלך חסן השני. אנשים שהפגינו למען זכויותיהם הוכו ונשלח לכלא, אין זה פלא שאנו חשים שונים".¹⁰ התבטאויות מעין אלו מבטאים את העובדה שהמרחב הדיגיטלי ממלא תפקיד

חשוב בבניית הזהות האמאזעית שמנסה תנועת החראק לטפח בין שאר מטרותיה. התנועה מחזיקה בחשבונות טוויטר רבים, חלקם פיקטיביים כנראה, בשם אנשים פרטיים כביכול, באמצעותם היא מפיצה מידע ותמונות אודות פעילי התנועה שנכלאו בשל התנגדותם למשטר, תוך גינוי ההתעללות בהם לכאורה מצד השלטונות.

שתי תנועות המחאה האחרות המזינות את שיח המאה החברתי-כלכלי במרוקו נוקטות בגישה מתונה יותר בהתנהלותן הרשתית. הן משתמשות ברשתות כדי להפיץ ולשתף מידע אודות המצב הכלכלי-חברתי בממלכה, אך נזהרות מלתקוף ישירות את המלך. אחת מהן היא תנועה חסרת-שם רשמי, שגולשים מסוימים מכנים כ"תנועת החרם במרוקו", אשר הושקה בפייסבוק במחאה על יוקר המחייה והפערים החברתיים-כלכליים. תנועה זו התמקדה בהחרמת שלושה מותגי מזון מובילים ויקרים במרוקו שהפכו לסמל לפערים הכלכליים בממלכה: מותג המים סידי עלי (Sidi Ali), מותג השמן אפריקיה (Afriquia), והיוגורט דנונה. הקמפיין נגד דנונה לבדו גרף עד כה מעל ל-37 אלף ציוצים בארבעה חודשים,¹¹ ושמו של המותג משמש לזיהוי התנועה בידי חלק מתומכיה שהעניקו לה את השם "חרם דנונה" (Boycott Danone). לאחרונה הועלתה טענה מצד פרשנים לפיה מדובר, למעשה, בתנועה פוליטית מאורגנת שתכליתה לתקוף פוליטיקאים מקומיים, אם כי הטענה לא גובתה בראיות.¹² התנועה השלישית היא הריג (Hrig) וגם היא קמה על רקע התסכול ממצב הכלכלה בממלכה. הקמפיין שמקדמת הריג מעודד הגירה ממרוקו לספרד, המייצגת בעבור הציבור המרוקאי את אירופה בכללותה. העידוד הזה נתפס כדרך נוספת לבקר את המערכת השלטונית.

שלושת תנועות המחאה מציגות מטרות זהות הכוללות חתירה לשינוי ולרפורמציה במרחב הפוליטי והכלכלי, תוך גינוי החולשה הכלכלית והפערים החברתיים המשמעותיים בין המעמד הגבוה למעמד הנמוך במרוקו. הצלחת התנועות להביא את דברן מתבטאת בעובדה שסוגיות אלו עומדות כיום כאמור בלב השיח הציבורי הרשתי. גולש בשם המשתמש @KarimaExperience המזוהה עם תנועת חראק, כתב בציניות "כל כך צנועים הם בגדי מי שנקרא "מלך העניים"! כל חברי משפחת המלוכה סביב המלך מוחמד ה-6 נהנים מאורח חיים יקר ופזרני במיוחד על חשבון משלם המיסים... זוהי הסיבה לכך שבני העם המרוקאי סובלים מעוני!"¹³ לדבריו צירף הגולש את תמונת מלך מרוקו לצד תמונת נער הישן ברחובות (תמונה). בתגובה נוספת

נכתב בצרפתית: "המרוקאים מחרימים מוצרים המיוצאים בידי מרוקו העשירה",¹⁴ כדרך להמחיש את הבדלי המעמדות הקיימים בממלכה.

["בגדי "מלך העניים"!", בצירוף תמונת מלך מרוקו לצד תמונת נער הישן ברחובות, מתוך](#)

[טוויטר](#)

שלושת תנועות המחאה זוכות לתמיכה מצד ארגוני זכויות אדם בעולם. תמיכה מגיעה גם מצד מרוקאים המתגוררים מחוץ למדינתם, העושים שימוש בתיוגים נפוצים כגון #חרם (מקאטעון) להפצת מידע במרחב הרשתי בדבר התכנסויות ואירועים מחוץ למרוקו, לצד פרסום תמונות סלפי הנושאות מסרים של סולידריות עם המאבק.¹⁵ את ההתגייסות הנרחבת של הפזורה המרוקאית באירופה ובקנדה ניתן להסביר על רקע הקשר ההדוק המתקיים בין הגולים למדינתם, בין היתר בשל העובדה כי הם וילדיהם עודם נחשבים לאזרחי הממלכה.

שלטונות מרוקו נוקטים בצעדי תגובה שונים כדי להגביר את פיקוחם ושליטתם על המרחב הרשתי,¹⁶ כולל על תנועות החרם הכלכליות. דוגמה לכך אפשר למצוא בהרשעת העיתונאי חמיד אל מחדאוי בסוף יוני האחרון על רקע "אי התכחשות לניסיון לפגוע בביטחון המדינה". העיתונאי הועמד לדין בעקבות שיחות טלפון שקיים עם גולה מרוקאית המתגוררת בהולנד אודות תנועת החרם, במסגרתם הצהיר הגולה על רצונו להסתיר נשק ברכבו ולייבאו למרוקו. העיתונאי נמצא אשם ונידון לשלוש שנות מאסר. המקרה ממחיש את שאיפת השלטונות המרוקאים להוכיח את שליטתם על המתרחש גם מחוץ לגבולות המדינה,¹⁷ ולהצר את צעדיהם של אזרחים מרוקאים המבקרים את השלטון.¹⁸ יש בצעדים כאלו גם התרסה כלפי הולנד באופן ספציפי, על רקע האשמותיה כלפי שלטונות מרוקו בדבר פגיעה בזכויות אדם באזור הריף וסירובה לשתף

פעולה עם מרוקו בנושאים הקשורים למרוקאים הגולים בעלי האזרחות הכפולה. המשפט הוא חלק ממסגרת רחבה יותר של פעולות חקירתיות ומשפטיות בהן נוקטים שלטונות המדינה במטרה להגביל את פעילות תנועת ההריג במרחב הרשתי.¹⁹

בממלכה שבה נמנעו האזרחים מלדון באופן מסורתי בנושאים רגישים, משמש המרחב הרשתי במה לדיון בנושאים ציבוריים תוך חשיפת הציבור לחולשה הפוליטית והחברתית-כלכלית של מרוקו ולביקורת כנגד המשטר. התגייסות הגולשים המרוקאים בממלכה ומחוצה לה למאבק תנועות המחאה החברתיות-כלכליות היא נרחבת. ואולם בעוד שהמאבק נגד מותגי המזון היוקרתיים נושא פירות,²⁰ מוקדם להעריך את הצלחתן של תנועות החראק וההריג. השלטונות המרוקאים פועלים, מצידם, להחלת מעקב ופיקוח על המרחב הרשתי, בצד השקת חוקים שנועדו להביא לעצירת טרנדים רשתיים כדוגמת תנועות המחאה החברתיות-כלכליות.

¹ @SecPompeo, Twitter.com, 12 November 2018.

<https://twitter.com/SecPompeo/status/10619468538922557451>. Last accessed 15 November 2018.

² "Rouhani says new U.S. sanctions have no effect on Iran economy", *Reuters*, 10 November 2018.

<https://www.reuters.com/article/us-iran-usa-sanctions-rouhani/rouhani-says-new-u-s-sanctions-have-no-effect-on-iran-economy-idUSKCN1NFOA9>

³ @mSalarAhmadi, Twitter.com, 8 November 2018.

<https://twitter.com/mSalarAhmadi/status/1060511865254694918>. Last accessed 15 November 2018.

⁴ @Zekipedia, Twitter.com, 5 November 2018.

<https://twitter.com/zekipedia/status/1059541163873579008>. Last accessed 15 November 2018.

⁵ @IranSecularism, Twitter.com, 7 November 2018.

<https://twitter.com/IranSecularism/status/1060049378625363968>. Last accessed 15 November 2018.

⁶ @MiladMsad, Twitter.com, 7 November 2018. <https://twitter.com/MiladMsad/status/1060167132531617792>. Last accessed 15 November 2018.

⁷ @safdarzade, Twitter.com, 4 November 2018.

<https://twitter.com/safdarzade/status/1059103720741527555>. Last accessed 15 November 2018.

⁸ @Jamesharabb, Twitter.com, 5 November 2018.

<https://twitter.com/jamesharabb/status/1059491368106713088>. Last accessed 15 November 2018.

⁹ @Sarrafsaeed, Twitter.com, 5 November 2018.

<https://twitter.com/Sarrafsaeed/status/1059566707931602946>. Last accessed 15 November 2018.

¹⁰ @un_rifain, Twitter.com. 21 October 2018. Last accessed 24 November 2018.

¹¹ Soufiane Chahid, "A French study tries to find out the origins of the Boycott," *TelQuel*, 7 October 2018. Available at https://telquel.ma/2018/10/07/une-etude-francaise-tente-de-percer-les-origines-du-boycott_1612987. Last accessed 8 October 2018.

¹² Ibid.

¹³ @KarimaExperien1, Twitter.com, 10 August 2018. Available at <https://twitter.com/KarimaExperien1/status/1028166003732168704>. Last accessed 28 November 2018.

¹⁴ @rahjosk, Twitter.com, 25 July 2018. Available at <https://twitter.com/rahjosk/status/1022078244894519297>. Last accessed 28 November 2018.

¹⁵ :ראה לדוגמה @SolidarityHirak, Facebook.com. Available at https://www.facebook.com/pg/SolidarityHirak/photos/?ref=page_internal. Last accessed 28 November 2018

¹⁶ Rica Ancari, "The Interior ministry wants to end the diffusion of videos showing the crossing in patera" *TelQuel*, 19 September 2018. Available at https://telquel.ma/2018/09/19/linterieur-veut-mettre-fin-a-la-diffusion-de-videos-montrant-des-traversees-en-pateras_1611146. Last accessed 12 October 2018.

¹⁷ Vii The Redaction, "The Journalist Hamid El Mahdaoui condemned to three years of prison" *TelQuel*, 29 June 2018. Available at https://telquel.ma/2018/06/29/le-journaliste-hamid-el-mahdaoui-condamne-a-trois-ans-de-prison_1601017. Last accessed 24 August 2018.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ See Rica Ancari, "The Interior ministry wants to end the diffusion of videos showing the crossing in patera". Rida Ancari, « L'Intérieur veut mettre fin à la diffusion de vidéos montrant des traversées en pateras », *Telquel*, 19.09.2018, https://telquel.ma/2018/09/19/linterieur-veut-mettre-fin-a-la-diffusion-de-videos-montrant-des-traversees-en-pateras_1611146, consulted 8.10.2018.

²⁰ See Soufiane Chahid, "A French study tries to find out the origins of the Boycott".